

ІРИНА ШАНДРА

Харківська державна академія культури

ORCID: 0000-0002-9092-413X

irina_shandra@ukr.net

**ІГНАТІЙ ЯСЮКОВИЧ
– КУЛЬТУРА ПОЛЬСЬКОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА
НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ¹**

The Culture of Polish Entrepreneurship on Ukrainian Lands

The article analyses the figure of the managing director of the Dnieper Metallurgical Combine, Ignacy Jasiukowicz. The company was founded in the Ukrainian Dnieper Region in the 1980s with funds from European investors. The plant operated so efficiently that it became a textbook example of a successful industrial project, and Ignacy Jasiukowicz became an example of a ‘real entrepreneur’ (the prototype of future top managers). To unravel the secret of Jasiukowicz’s success, the article examines why Ukrainian lands were attractive to foreign investors in the second half of the nineteenth century. The development of Jasiukowicz as a talented technological engineer is also analysed. Technological, personnel, socio-cultural and spiritual aspects of the Dnipro plant and the Kamianske industrial settlement are shown.

Keywords: Ignacy Jasiukowicz, Dnieper Metallurgical Combine (Kamianske, Dnipropetrovsk Oblast, Ukraine), metallurgical industry, entrepreneurship.

ВСТУП

Пореформений період для українських земель був епохою докорінної руйнації всіх феодальних перепон у суспільстві, часом підприємливості та індивідуальної ініціативи. У справі

---

¹ Publikacja finansowana w ramach programu Ministra Edukacji i Nauki pod nazwą „DIALOG” w latach 2019–2022.

промислового розвитку брали участь представники різних народів. Завдяки своїй педантичності, виваженості й практичності ці новатори промислового розвитку ставали засновниками вдалих економічних проєктів. Одним із таких талановитих підприємців був Ігнатій Ясюкович, а його проєкт Дніпровського заводу (тепер – Дніпровський металургійний комбінат, м. Кам'янське, Дніпропетровська обл.) як тоді, так і тепер викликає широку палітру почуттів: від відвертої заздрості до цілковитого захоплення.

Попри вражаючий успіх промислових справ Ігнатія Ясюковича, навряд чи його постать можна вважати загальновідомою. Так само нечасто зустрічаємо прізвище цього успішного підприємця в науковій літературі. На шпальтах періодичних видань підвищена цікавість до «вправного поляка в Подніпров'ї» з'явилася тільки в 1913 р. і мала ювілейний характер: цього року і Кам'янське, і весь промисловий світ святкували 25-річчя підприємницької діяльності Ігнатія Ігнатовича Ясюковича. І було що підсумовувати: найуспішніший в імперії металургійний завод, безліч заснованих соціально-культурних, освітніх і духовних установ, активна громадська діяльність, впливовість і авторитетність у торгово-фінансових колах усієї Європи – про це писали і варшавський «Przegląd Techniczny»², і харківське «Горно-заводское дело»³, і петербурзька «Промышленность и торговля»⁴. Праць авторства самого Ясюковича відомо всього дві. Обидві стосуються робітничого питання і опубліковані як реакція на буремні події 1905 р. («Записка по рабочему вопросу в России», 1905; «О рабочем дне», 1906)⁵. Співавтором другої з названих робіт був Адольф Вольський – ще один етнічний поляк, який відіграв помітну роль у промисловому житті Російської імперії⁶. У розмірковуваннях підприємців спостерігається відповідність поглядів реаліям часу: протиставлення міркувань підприємців не стільки робітництву,

² Ignacy Jasiukowicz (do powodu XXV-lecia pracy w Towarzystwie Dnieprowskiem), „Przegląd Techniczny” 1913, nr 49 (4 grud.), Warszawa, s. 641–642.

³ Игнатий Игнатьевич Ясюкович, „Горно-заводское дело” 1913, № 24, с. 7376–7377.

⁴ Чествование И. И. Ясюковича на Каменском заводе, „Промышленность и торговля” 1913, № 19, с. 325–326.

⁵ И. Ясюкович, А. Вольский, *О рабочем дне*, Санкт-Петербург 1906; И. Ясюкович, *Записка по рабочему вопросу в России*, Санкт-Петербург 1905.

⁶ A. Krajewski, *Podbój Rosji w polskim stylu, czyli jak polscy przedsiębiorcy budowali rosyjską gospodarkę*, Forbes, 13.04.2019. <https://www.forbes.pl/przywodztwo/jak-polscy-przedsiębiorcy-budowali-rosyjska-gospodarka/04j83k8> [дата звернення 26.10.2022]; В. Керов, *Вольский Адольф Адольфович*, в: *Экономическая история России (с древнейших времен до 1917 г.): энциклопедия*: в 2 т., т. 1, Москва 2008.

скільки позиції влади з її повільністю реагування й застарілою бюрократичністю.

Окрім вище наведених, важливу групу джерел складають праці відомих науковців досліджуваного періоду (професори університетів: Фрайбурзького – Г. фон Шульце-Геверніц, Петербурзького і Київського – М. Туган-Барановський, Харківського – П. Фомін; адміністративний діяч російської столиці – В. Литвинов-Фалинський)⁷. Автори з властивою дослідникам ґрунтовністю аналізували економічні процеси, становлення яких відбувалося на їхніх очах: розробляли теоретичні основи впроваджуваних заходів або, навпаки, знаходили пояснення нових соціально-економічних процесів і явищ («кон'юнктура», «економічні цикли», «суспільний дохід», «протекціонізм», «вільна торгівля» тощо). Неоціненними за своїм інформативним потенціалом є також праці представницьких об'єднань підприємців (наприклад, З'їздів гірничопромисловців Донбасу та Придніпров'я, м. Харків⁸). У цих об'ємистих виданнях (від одного до чотирьох томів майже щорічно) публікувалися матеріали роботи громадських об'єднань підприємців, їхня діловодна документація, а також: аналітичні матеріали, статистичні дані, теоретичні й технічні розробки, закони та інструкції у сфері виробництва й торгівлі, огляди світових ринків – практично усе, що могло бути корисним представникам бізнесу. Увесь цей спектр джерел, окрім біографічної інформації, дає ще й розуміння епохи, створює контекст дій історичної особистості в часі.

Постать Ясюковича, як і історія створення Дніпровського заводу, поступово стають класичними образами успіху і незмінно присутні в біографічних⁹ і енциклопедичних словниках¹⁰. У сучасній польській і українській історіографії варто виділити розлогі праці про Ігнатія Ясюковича, які мають скрупульозно-біографічний характер, – це історико-краєзнавче дослідження Олександра

⁷ В. Литвинов-Фалинський, *Наше экономическое положение и задачи будущего*, Санкт-Петербург 1908; М. Туган-Барановский, *Русская фабрика в прошлом и настоящем. Историческое развитие русской фабрики в XIX в.*, Москва 1922; П. Фомин, *Краткий очерк истории съездов горнопромышленников Юга России*, Харьков 1908; Г. фон Шульце-Геверниц, *Очерки общественного хозяйства и экономической политики России*, Санкт-Петербург 1901.

⁸ *Труды XXXVII съезда горнопромышленников Юга России (25 ноября – 4 декабря 1912 г.)*, т. 1, Харьков 1913.

⁹ М. Radwan, *Jasiukowicz Ignacy*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 11, Wrocław–Warszawa–Kraków 1964–1965, s. 59–60; A. Kijas, *Polacy w Rosji od XVII wieku do 1917 roku. Słownik biograficzny*, Warszawa–Poznań 2000.

¹⁰ И. Шандра, *Днепропетровский завод Южно-Русского Днепропетровского металлургического общества*, в: *Россия в Первой мировой войне. 1914–1918: энциклопедия*: в 3 т., отв. ред. А. Сорокин, т. 1, Москва 2014, с. 627.

Слоневського «Игнатий Ясюкович. Имя в истории» (2009 р.)¹¹ і стаття Тадеуша Зенби «Ignacy Jasiukowicz (1847–1914) nieznaną twórcą potęgi metalurgicznej carskiej Rosji, budowniczy i właściciel majątku Chodów» (2017 р.)¹². Серед усього розмаїття праць сучасних українських учених із економічної історії виділимо монографії Тетяни Водотики «Простір можливостей: Україна в добу заліза і пари»¹³, Вікторії Константінової «Урбанізація: південноукраїнський вимір (1861–1904 роки)»¹⁴, Володимира Кулікова «Підприємства й суспільство в заводських і шахтарських поселеннях Донбасу та Придніпров'я в 1870–1917 рр.»¹⁵, у яких на основі аналізу широкого масиву джерел представлено авторський погляд на розвиток таких категорій, як «підприємництво», «заводські і шахтарські поселення», «історична урбаністика», «міський простір» тощо.

У продовженні вивчення постаті Ігнатія Ясюковича та його напрацювань цікавим видається погляд на цю харизматичну особистість крізь призму розвитку промислового потенціалу українських земель у другій половині XIX – на початку XX ст., а також пошук своєрідних «секретів успіху» промисловця, які від того часу й дотепер залишаються актуальними.

ЕКОНОМІЧНА ПРИВАБЛИВІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ ДЛЯ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX СТ.

Дніпровський завод, із яким доля звела І. Ясюковича, був одним із найуспішніших підприємств європейських інвесторів. Будівництво заводу розпочалося навесні 1887 р. «Південно-Російським Дніпровським металургійним товариством». Останнє було створено в травні 1886 р. шляхом об'єднання «Товариства

¹¹ А. Слоневский, *Игнатий Ясюкович. Имя в истории: историко-краеведческое исследование*, Днепропетровск 2009.

¹² Т. Zięba, *Ignacy Jasiukowicz (1847–1914) nieznaną twórcą potęgi metalurgicznej carskiej Rosji, budowniczy i właściciel majątku Chodów*, „Rocznik Kolski” 2017, nr 10, s. 216–236.

¹³ Т. Водотика, *Простір можливостей: Україна в добу заліза і пари*, Кліо, Київ 2018.

¹⁴ В. Константінова, *Урбанізація: південноукраїнський вимір (1861–1904 роки)*, АА Тандем, Запоріжжя 2010.

¹⁵ В. Куліков, *Підприємства й суспільство в заводських і шахтарських поселеннях Донбасу та Придніпров'я в 1870–1917 рр.*, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Харків 2019.

Варшавського сталеливарного заводу» і бельгійської компанії «Cockerill», ще 27% статутного фонду належало французьким партнерам. Основний капітал акціонерного товариства складав аж 5 млн руб.¹⁶ За рішенням ради акціонерів, металургійний завод Варшавського товариства було перенесено з-під Варшави до с. Кам'янське на українському Подніпров'ї з робітничими кадрами й основним обладнанням. Це переміщення було пов'язане з суттєвою зміною економічної кон'юнктури. З кінця 70-х рр. XIX ст. в Російській імперії відбувався поступовий перехід до охоронної системи митного обкладення, який завершився високим митним тарифом 1891 р.¹⁷ У 1887 р. мито на чавун було підвищено з 6 до 25 коп.¹⁸ Ці зміни мали сприяти імпорту до країни не товарів, а капіталів.

Подібні коливання цілком відповідали загальноєвропейським віянням, де розвиток національного виробництва досягався не в останню чергу за допомогою протекційних заходів. Такі дії російського уряду значно пошквалили підприємницьку ініціативу та надходження іноземних капіталів до українських губерній. Нове розташування металургійного заводу в безпосередній близькості до криворізької руди було більш вигідним, ніж виробництво на берегах Вісли на привізному чавуні, обтяженому високими митами¹⁹. У цілому, спорудження Катерининської залізниці, яка з'єднала Донецький кам'яновугільний та Криворізький залізорудний басейни, а також впровадження високого мита на чавун призвело до будівництва на українських землях 12 металургійних та 15 машинобудівних заводів; за десять років цього митного тарифу спостерігалось майже дев'ятикратне зростання кількості доменних печей, виплавка чавуну збільшилася з 2,9 млн пудів до 39 млн пудів²⁰.

Політика протекціонізму в Російській імперії часто зустрічала гостру критику науковців. Так, період з 1887 по 1892 рр., на думку професора Фрайбурзького університету Г. Шульца-Геверниця, був часом «однобічного меркантилізму»²¹. Але, незважаючи на аргументи прихильників «фрітредерства», які часто висловлювалися на громадських заходах та рясніли на шпальтах періодичних видань, до промислово перспективних

¹⁶ И. Шандра, *Днепровский завод...*, с. 627.

¹⁷ Г. фон Шульце-Геверниц, *Очерки общественного хозяйства...*, с. 203.

¹⁸ П. Фомин, *Краткий очерк...*, с. 73.

¹⁹ *Ignacy Jasiukowicz (do powodu XXV-lecia pracy...*, s. 642.

²⁰ П. Фомин, *Краткий очерк...*, с. 75.

²¹ Г. фон Шульце-Геверниц, *Очерки общественного хозяйства...*, с. 210.

українських земель потік капіталів значно збільшився. Як писали сучасники, «немає, здається, європейської нації, яка не мала б тут своїх представників»²².

Крім охоронної політики урядовців, гарантованих державних замовлень, варто наголосити на величезних запасах корисних копалин українських земель, родючих землях, сприятливому кліматі, дешевих трудових ресурсах, що у комплексі створювало дуже вигідні економіко-географічні умови для розміщення тут виробництва.

Підприємства, розташовані на українських землях, мали значну прибутковість і виплачували високі дивіденди, що удвічі-втричі перевищували середній рівень у країнах Західної Європи. Російська імперія як країна, що перебувала на початковій стадії індустріалізації, об'єктивно мала пропонувати вищу, ніж на Заході, норму прибутку, щоб компенсувати більші ризики. З цього приводу проф. М. Туган-Барановський писав: «на іноземних ринках акції цих заводів [південних], що приносили величезні дивіденди, від яких давно відвикли іноземні капіталісти, були такими високими, що достатньо було додати до назви слово «дніпровський» або «донецький», щоб розраховувати на легкий збут акцій за кордоном»²³. Фантастична прибутковість акціонерних товариств Південного економічного району була нечуваною для розсудливих європейців, які звикли до сталої ринкової кон'юнктури. Бельгійський консул у 1894 р. писав з Одеси, що «величезний успіх деяких фірм збентежив увесь діловий світ; усі тепер сюди лнуть»²⁴. Одним із таких заводів, який «збентежив увесь діловий світ», якраз і був Дніпровський завод, акціонери якого за 1897 р. отримали дивіденди в розмірі 40 %²⁵, а його директор-розпорядник – Ігнатій Ясюкович – здобув славу талановитого підприємця й організатора.

ІНЖЕНЕР-ТЕХНОЛОГ ІГНАТІЙ ЯСЮКОВИЧ

Народився майбутній «Володар Кузні» (таке прізвисько отримав у суспільстві директор Дніпровського заводу) у м. Ковно 1847 р. Після закінчення класичної гімназії та Санкт-Петербурзького

²² М. Баранов, *Русская Калифорния (очерк Донецкого края)*, «Современный мир» 1892, № 6, с. 12.

²³ М. Туган-Барановский, *Русская фабрика...*, с. 261.

²⁴ С. Сметанин, *История предпринимательства в России*, Москва 2008, с. 128.

²⁵ И. Шандра, *Днепропетровский завод...*, с. 627.

технологічного інституту він стажувався за кордоном «для вдосконалення в науках і мистецтвах»: спочатку в німецькому концерні «Borsig», а потім у бельгійській корпорації «Cockerill»²⁶. Працював в управліннях кількох залізниць: Козлово-Воронезької, Миколаївської, Рязько-Вяземської. Певний час навіть викладав у рідному інституті курс «Проектування запчастин машин». З часом був запрошений на роботу до Невського паровозобудівного заводу, а вже в 1876 р. взяв на себе обов'язки його очільника. Управлінський досвід здобув також на посаді директора Путиловського заводу (1884–1888 рр.)²⁷.

Коли засноване на іноземних інвестиціях «Південно-Російське Дніпровське металургійне товариство» прийняло рішення перенести свій металургійний завод у Придніпров'я та зазнало фіаско з першим директором підприємства В. Бассоном, розсудливий вибір власників зупинився на досвідченому інженерові й вправному адміністраторові Ігнатові Ясюковичу. Не останню роль зіграв і той факт, що виробництво було переміщено з польських земель, а тому поляк католицького віросповідання Ясюкович, на думку європейських інвесторів, мав швидше порозумітися з первинним колективом заводу. З вересня 1888 р. він став управителем справами цього товариства та директором Дніпровського заводу в с. Кам'янське²⁸.

Дніпровський завод – одне з найбільших на той час металургійних підприємств на українських землях. Уже на третій рік роботи завод отримав 10% чистого прибутку, а в 1897 р. дивіденди на акції були виплачені в розмірі 40%. На початок Першої світової війни підприємство було найбільшим металургійним заводом Російської імперії, виробляло 13–14% усього чавуну, сталі й прокату; основний капітал «Південно-Російського Дніпровського товариства» збільшився до 15 млн руб.²⁹ Як зазначає історик В. Куліков, «запорукою успіху підприємства стали найсучасніші західноєвропейські технології, а також ефективне адміністрування Дніпровського заводу на чолі з директором Ігнатієм Ясюковичем»³⁰.

Такий рівень прибутковості був приголомшливим для іноземних інвесторів. Основний капітал акціонерного товариства

²⁶ T. Zięba, *Ignacy Jasiukowicz (1847–1914)*..., s. 220.

²⁷ A. Kijas, *Polacy w Rosji*..., s. 130.

²⁸ M. Borysiewicz, *The Economic Achievements of Polish Diaspora in Manchuria and Inner Mongolia, 1898–1936*, „Res historica” 2019, nr 47, s. 209.

²⁹ И. Шандра, *Днепровский завод*..., с. 628.

³⁰ В. Куліков, *Підприємства й суспільство*..., с. 83.

розподілявся таким чином: 40% належало бельгійським акціонерам, 33% – польсько-німецьким та 27% – французьким. На знак безмежної довіри франко-бельгійських ділових кіл І. Ясюкович був відзначений бельгійською Зіркою короля Леопольда II (травень 1913 р.)³¹.

На Дніпровському заводі сміливо впроваджували найновіші технологічні рішення. І для цього були вкрай сприятливі умови: можливість використовувати найновіше обладнання й технологічні новації «Cockerill», а також фінансова свобода, яку Ясюкович отримав від європейських інвесторів. Далеко не всі розпорядники акціонерних товариств на українських землях мали таку свободу для втілення своїх задумів. Так, адміністрація металургійного заводу «Південноросійського товариства кам'яновугільного, залізного і рейкового виробництва» на чолі з британським підданим Джоном Юзом, на початку своєї діяльності відчувала значний дефіцит інвестицій³². Як результат фінансової свободи Ясюковича, саме на Дніпровському заводі були одні з найбільших у Європі доменні печі. Він особисто сприяв усіляким нововведенням і максимально заохочував їх, сам був автором певних вдосконалень.

Мав завод і свої проблемні сторони. Розташоване в Придніпров'ї, а не в Донбасі, підприємство було віддалене від основних джерел сировини і в перші роки роботи не мало власних кам'яновугільних і залізрудних копалень. Заводу управління вирішувало цю ситуацію шляхом укладання договорів про довгострокову оренду та вдалим закупівлями сировини, проте залежність від ринкових коливань залишалася відчутною.

Безперечно, «велику справу роблять люди», і до цієї істини Ігнатій Ясюкович підходив з величезною мудрістю й розсудливістю, вправно формуючи кваліфіковані та постійні кадри заводських працівників. Від початку підприємство закладалося як гігантське. Кількість працівників на заводі з року в рік стрімко зростала: 1894 р. – 3,6 тис. чол., 1895 р. – близько 5 тис., 1917 р. – понад 13 тис. За національною ознакою: 27% – поляки, 15% – українці, 3% – німці і французи. Село Кам'янське з часом перетворилося на поселення чисельністю 40 000 мешканців (1915 р.)³³.

Із загальної кількості робітників 2/3 становили сімейні, що свідчило про сталий характер робітництва, менший рівень

³¹ *Чествование И. И. Ясюковича...*, с. 326.

³² В. Куліков, *Підприємства й суспільство...*, с. 83.

³³ І. Шандра, *Дніпровський завод Южно-Русского Днепропетровского...*, с. 629.

сезонної й виробничої міграції, нижчу схильність до агресії й страйкового руху. Проте, незважаючи на свідомий процес формування робітничих кадрів, Дніпровський завод не оминули революційні події 1905 р. Робітники підтримали Всеросійський страйк 11 жовтня 1905 р. Під час демонстрації відбулися сутички з поліцією, але місцева влада швидко взяла ситуацію під контроль³⁴.

Високо цінуючи університетську освіту, Ясюкович завжди надавав можливість стажування на Дніпровському заводі молодим студентам. Кожного року завод приймав практикантів із Риги й Харкова, тут вони отримували безкоштовне проживання та стипендію в розмірі 60–75 руб. на місяць, а також неоціненний практичний досвід³⁵. З «молодими колегами», як любив наголошувати Ігнатій Ігнатович, він працював особисто, надаючи численні скрупульозні роз'яснення всіх нюансів металургійного виробництва. З нагоди 25-річчя діяльності Ясюковича службовцями Дніпровського товариства було зібрано капітал у сумі 12 000 руб. для заснування стипендії ім. І. Ясюковича для талановитої молоді³⁶.

Масштаб справ Ясюковича вражав сучасників і продовжує дивувати всі наступні покоління. Як про «першого канцлера металургії» писав про Ігнатія Ясюковича варшавський тижневик «Przegląd Techniczny» (за 1913 р.)³⁷: настільки масштабною була промислова діяльність і авторитетною думка в цих питаннях Ігнатія Ясюковича. Серед українських краєзнавців є ті, які називають його «українським Генрі Фордом»³⁸, підкреслюючи цим швидкість та успішність його проектів, а Подніпров'я на зламі ХІХ – ХХ ст. – «українською Бельгією»³⁹, так багато тут зустрічалося іноземних інженерів, інвесторів, капіталів, машин, технологій і проявів європейської толерантності.

³⁴ В. Куліков, *Підприємства й суспільство...*, с. 272.

³⁵ А. Слоневський, *Ігнатій Ясюкович...*, с. 40.

³⁶ *Чествование И. И. Ясюковича...*, с. 325.

³⁷ *Ignacy Jasiukowicz (do powodu XXV-lecia pracy...*, s. 642.

³⁸ О. Слоневський, *Ігнатій Ясюкович: український Генрі Форд*, MistaUA. <https://mista.ua.com> [дата звернення 10.07.2022].

³⁹ *Виставка «Катеринославщина – «Українська Бельгія» (бельгійці на Катеринославщині напр. ХІХ – поч. ХХ ст.)*, Дніпропетровський національний історичний музей ім. Д.І. Яворницького. <http://www.museum.dp.ua/belgium.html> [дата звернення 10.07.2022].

«ВОЛОДАР КУЗНІ» ТА ВИСОКИХ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИХ ЯКОСТЕЙ

Участь Ігнатія Ясюковича у багатьох культурно-освітніх і громадських справах забезпечили йому славу не тільки успішного промисловця, але й людини високої честі й моралі. Дніпровський завод відзначався високим рівнем соціально-культурного забезпечення працівників. За ініціативою його директора на підприємстві була відкрита зразкова школа (навчалася близько 1 800 дітей робітників). Крім того, діяли православна церква (одна з найбільших на той час у Катеринославській губернії – Свято-Миколаївська), католицький костел у готичному стилі, лютеранський молитовний дім, заводська лікарня (на 30 ліжок).

Також при заводі діяли: товариство споживачів, яке забезпечувало робітників і службовців продуктами харчування хорошої якості за помірними цінами; заводський клуб для спілкування службовців; найкращий в імперії яхт-клуб товариства гребного плавання; гімнастичний клуб і товариство любителів полювання; народна аудиторія для підвищення рівня освіти робітництва; заводські оркестри камерних і духових інструментів (утримання складало близько 15 тис. руб. на рік) та бібліотека (понад 7 тис. томів книг і журналів)⁴⁰. Ці ініціативи Ясюковича викликали жвавий відгук суспільства, а він сам отримав визначення «провідника гуманних основ у важкому трудовому житті заводських і рудничних службовців та робітників»⁴¹.

Ясюкович відзначався активною громадською діяльністю. Крім директора-розпорядника Дніпровського заводу, він був товаришем голови Ради З'їздів представників промисловості й торгівлі (м. Санкт-Петербург), уповноваженим у Петербурзі Ради З'їздів гірничопромисловців Донбасу й Придніпров'я (м. Харків) та членом Ради Варшавського комерційного банку⁴². Він був також головним ініціатором створення і засновником таких об'єднань великого капіталу, як Всеросійські з'їзди представників промисловості й торгівлі та Дорадча контора залізозаводчиків.

⁴⁰ *Игнатий Игнатъевич Ясюкович, „Горно-заводское дело” 1913, № 24, с. 7377.*

⁴¹ *Чествовање И. И. Ясюковича...*, с. 325.

⁴² І. Шандра, *З'їзди гірничопромисловців Півдня Росії: створення та діяльність (1874–1918 рр.)*, Видавництво ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, Луганськ 2011; M. Radwan, *Jasiukowicz Ignacy...*, s. 59.

Понад 20 років Ігнатій Ясюкович брав участь у роботі З'їздів гірничопромисловців Донбасу й Придніпров'я (м. Харків). За цей час, крім посади уповноваженого, він був представником від З'їздів у Раді Катеринославського вищого гірничого училища (1904–1908) та Катеринославському гірничозаводському присутствії (1900–1902)⁴³. Враховуючи всі заслуги Ясюковича в розвитку гірничої промисловості українських земель, XXXVII з'їзд гірничопромисловців Донбасу й Придніпров'я (1912) одноголосно обрав його почесним членом Ради З'їздів⁴⁴. Усе свідчило про те, що, окрім прибуткового заводу, Ігнатій Ясюкович прагнув створити довкола себе оазу культури, формував образ промисловості як прогресивного явища в історії людства.

ВЗАЄМОДІЯ ПРОМИСЛОВОСТІ І ДУХОВНОСТІ

Упродовж майже всього ХІХ ст. підприємництво в Російській імперії сприймалося як глибоко ганебне заняття, до підприємців ставилися з презирством як дворянство, так і інтелігенція. Як відзначав гірничий інженер А. Вольський, «слово “промисловець” сталочомусь синонімом слів “шахрай”, “кровопивця”, “експлуататор” та інших, не менш утішних визначень»⁴⁵. Підприємці відзначали, що «в нас на промислові справи нерідко дивляться ще, як на щось досить підозріле й нещодавно ще марнотратство та елегантність ледарства оцінювалися нашим суспільством набагато вище, ніж заробіток грошей чесною промисловою працею»⁴⁶.

Важка промисловість у народницьких колах розглядалася як «чужорідний нарід, що руйнує народний організм, як штучно виплекана квітка, що потребує тепличного догляду»⁴⁷. На адресу важкої промисловості сипалися звинувачення у відтягуванні капіталів та робочих рук від традиційних галузей виробництва. Одним із завдань успішних підприємців було змінити громадську думку щодо промисловості, адже за цим, здавалося б, аморфним

⁴³ Труды XXXVII съезда горнопромышленников Юга России (25 ноября – 4 декабря 1912 г.), Харьков 1913, т. 1, с. 65.

⁴⁴ І. Шандра, Представницькі організації буржуазії українських губерній (1861–1919 рр.), Майдан, Харків 2016.

⁴⁵ А. Вольський, Производительные силы и экономическо-финансовая политика России, Санкт-Петербург 1905, с. 2.

⁴⁶ П. Берлин, Русская буржуазия в старое и новое время, Москва 1922, с. 217–218.

⁴⁷ В. Литвинов-Фалинский, Наше экономическое положение и задачи будущего, Санкт-Петербург 1908, с. 54.

поняттям – «громадська думка» – стояли конкретні робітники (теперішні чи майбутні), представники кваліфікованих професій, чиновництво й представники уряду, від яких безпосередньо залежало просування тих чи тих промислових задумів і законопроектів.

Ігнатій Ясюкович діяв не тільки як прагматик-промисловець, для якого питання прибутку стояли на першому місці, але й як глибоко віруюча людина, повною мірою реалізуючи християнські поняття про мораль⁴⁸. Сучасники завжди підкреслювали «чутливе ставлення директора до релігійних потреб заводського населення»⁴⁹, а тому будівництво християнських храмів у Кам'янському стало справою честі для Ясюковича.

На загальному зібранні службовців, майстрів і робітників Дніпровського заводу у 1891 р. було прийнято рішення побудувати в селищі дві кам'яні церкви – православну й римо-католицьку. Храмовим святом у Кам'янському став день Св. Миколая (6 (19) грудня)⁵⁰.

Будівельні комітети обох храмів очолив Ігнатій Ясюкович. Обидві церкви з'єднали у своїй назві ім'я Святого Миколая, який шанується і православними, і католиками. У червні 1891 р. робітники й службовці православного віросповідання звернулися за дозволом на будівництво православного храму, адже сільська Різдво-Богородицька церква не могла задовольнити релігійних потреб віруючих, яких на цей час було близько 3 тис. Одночасно з православними своє клопотання підготували робітники й службовці західного обряду (понад 600 осіб), які прийняли рішення про перерахунок 1 % зарплатні на будівництво костелу⁵¹.

Свято-Миколаївська православна церква була освячена у травні 1894 р., будівництво католицького костелу затримувалося. У вересні 1897 р. встановленням хрестів на двох вежах костелу було завершено зведення католицького храму (освячений у травні 1898 р.).

Обидва храми стали не тільки духовними центрами стрімко зростаючого робітничого поселення, але й його архітектурними окрасами. Автор проекту Свято-Миколаївської православної церкви епархіальний архітектор Л. Бродницький використав у її

⁴⁸ Z.S., *Źródła powodzenia*, „Przegląd Techniczny” 1913, nr 49 (4 grud.), s. 643.

⁴⁹ *Честование И.И. Ясюковича...*, с. 325.

⁵⁰ А. Слоневский, *Игнатий Ясюкович...*, с. 48.

⁵¹ *Ibidem*, с. 48.

зовнішньому декорі давньослов'янські мотиви. У 1900 р. відбулася реконструкція храму: розширено головний корпус і зведено нову ошатну дзвіницю, на якій встановлено вісім різних за вагою дзвонів від 132 пудів до 25 фунтів кожен (1 пуд = 40 фунтів)⁵².

Костел Св. Миколая, спроектований харківським архітектором М. Хорманським, своєю величчю нагадує готичні собори Середньовіччя, був розрахований на одночасне перебування в ньому 500 осіб. Кам'янський костел було зведено з жовтої черкаської цегли й покрито оцинкованим даховим залізом. В середині костел був наповнений усіма атрибутами католицького костелу: дерев'яне розп'яття Христа, фігури святих, вишуканий різний амвон, канделябри, дерев'яні дубові лави, сповідальні, орган, позолочена бронзова люстра тощо⁵³.

Громада Кам'янського завжди відзначалася релігійною і національною толерантністю. Крім православного собору й костелу, тут функціонували лютеранська кірха, дві юдейські синагоги, молитовні будинки старообрядців, євангеліків і татар. Швидкий розвиток Дніпровського заводу та неймовірний рівень його прибутковості викликали значний наплив сюди як кваліфікованих майстрів, так і різноробів: православних із північних і східних губерній, католиків з німецьких, бельгійських та польських земель, а також лютеран з Німеччини та англіканців з Великої Британії – усі вони приносили сюди свої знання, вміння, досвід та властиву їхнім етнічним землям духовну культуру.

ВИСНОВКИ

На 1914 р. Дніпровський завод – головна справа усього життя Ігнатія Ясюковича – був найбільшим металургійним заводом Російської імперії: виробляв 13–14 % усього чавуну, сталі й прокату в імперії⁵⁴. Навіть конкуренти визнавали, що за 25 років керівництва заводом Ясюковичу вдалося «підняти це велике підприємство на гідну подиву й усім відому височінь»⁵⁵. Цього ж року Ясюковича не стало.

⁵² *Сім чудес Дніпродзержинська*, Дніпродзержинська міська бібліотека ім. Т.Г. Шевченка. <http://lib.dndz.gov.ua/?pid=668> [дата звернення 14.07.2022].

⁵³ А. Слоневский, *Ігнатій Ясюкович...*, с. 50.

⁵⁴ И. Шандра, *Днепровский завод...*, с. 627, 628.

⁵⁵ *Юбилей Игнатия Игнатьевича Ясюковича*, „Промышленность и торговля” 1913, № 17, с. 172.

Організаторські здібності І. Ясюковича також перетворили Кам'янське з невеличкого села на робітниче поселення з розвинутою інфраструктурою. У журналі «Промышленность и торговля» за 1913 р. знаходимо промовистий відгук сільського товариства Кам'янського: «25 років тому в наше глухе й невідоме село проникнув світлий промінь, який поклав початок нашій кращій долі й надії. На непрохідних кручах і піщаних кучугурах виріс Дніпровський завод – краса й гордість, що здобула всесвітню славу. З кожним роком роботи заводу покращувалося економічне життя наших селян та інших станів. З маленького бідного села Кам'янське перетворилося на великий торгово-промисловий центр з розвиненими громадськими й просвітницькими установами»⁵⁶. Такий же значний вплив Дніпровського заводу відзначають і сучасні науковці, вказуючи, що «на порівняно невеликій території робітничого поселення Дніпровське товариство створило майже зразкові умови проживання з, імовірно, найрозвиненішою соціальною інфраструктурою серед заводських та шахтарських поселень»⁵⁷. Праця й талант отримали своє винагородження, а спадщина видатного польського промисловця продовжує розвиватися в сучасному українському промисловому місті Кам'янське.

BIBLIOGRAFIA

- Baranov M., *Russkaja Kalifornija (ocherk Donetskogo kraja)*, „Sovremennyj mir” 1892, № 6, с. 11–28.
- Berlin P., *Russkaja burzhuazija v staroe i novoe vremia*, Kniga, Moskva 1922.
- Borysiewicz M., *The Economic Achievements of Polish Diaspora in Manchuria and Inner Mongolia, 1898–1936*, „Res Historica” 2019, t. 47, с. 197–223.
- Chestvovanije I. I. Jasiukovicha na Kamenskom zavode*, „Promyshlennost i trgovlia” 1913, t. 19, с. 325–326.
- Dniprodzerzhynska miska biblioteka im T. G. Shevchenka*, Sim chudes Dniprodzerzhynska, Date of access 10.07.2022, <http://lib.dndz.gov.ua/?pid=668>.
- Dnipropetrovskij natsionalnyi istorychnyi muzei im. D. I. Yavornytskoho, Vystavka Katerynoslavshchyna – «Ukrainska Belhiia» (belhiitsi*

⁵⁶ *Чествование И. И. Ясюковича...*, с. 325.

⁵⁷ В. Куліков, *Підприємства й суспільство...*, с. 83.

- na *Katerynoslavshchyni napr. XIX – poch. XX st.*), Date of access 10.07.2022, <http://www.museum.dp.ua/belgium.html>.
- Fomin P., *Kratkij ocherk istorii sjezdov gornopromyshlennikov Juga Rossii*, Tip. i litogr. M. Zilberberg i S-vja, Kharkov 1908.
- Ignacy Jasiukowicz (do powodu XXV-lecia pracy w Towarzystwie Dnieprowskiem), „Przegląd Techniczny” 1913, t. 49, c. 641–642.
- Ignatij Ignatevich Jasiukovich, „Gorno-zavodskoe delo” 1913, t. 24, c. 7376–7377.
- Jasiukovich I., Volskij A., *O rabochem dne*, Sankt-Peterburg 1906.
- Jasiukovich I., *Zapiska po rabochemu voprosu v Rossii*, Sankt-Peterburg 1905.
- Kerov V., Volskij Adolf Adolfovich, v: *Ekonomicheskaja istorija Rossii (s drevnejshykh vremen do 1917 g.): entsiklopedija*, v 2 t., t. 1, ROSSPĖN, Moskva 2008.
- Kijas A., *Polacy w Rosji od XVII wieku do 1917 roku. Słownik biograficzny*, Instytut Wydawniczy Pax; Wydawnictwo Poznańskie, Warszawa–Poznań 2000.
- Konstantinova V., *Urbanizatsiia:pivdennoukrainskyi vymir (1861–1904 roky)*, AA Tandem, Zaporizhzhia 2010.
- Krajewski A., *Podbój Rosji w polskim stylu, czyli jak polscy przedsiębiorcy budowali rosyjską gospodarkę*, „Forbes”, 13.04.2019, <https://www.forbes.pl/przywodztwo/jak-polscy-przedsiębiorcy-budowali-rosyjska-gospodarka/04j83k8>.
- Kulikov V., *Pidpryjemstva i suspilstvo v zavodskykh i shakhtarskykh poseleenniakh Donbasu ta Prydniprovia v 1870–1917 rr.*, Kharkivskiy natsionalnyi universytet im. V. N. Karazina, Kharkiv 2019.
- Litvinov-Falinskij V., *Nashe ekonomicheskoe polozhenie i zadachi budushchego*, Tip. V. Kirshbauma, Sankt-Peterburg 1908.
- Radwan M., Jasiukowicz Ignacy, v: *Polski słownik biograficzny*, t. 11, c. 59–60, Wrocław–Warszawa–Kraków 1964–1965.
- Shandra I., *Predstavnitski orhanizatsii burzhuazii ukrainskikh hubernii (1861–1919 rr.)*, Maidan, Kharkiv 2016.
- Shandra I., *Zizdy hirnychopromyslovtsiv Pivdnia Rosii: stvorennia ta diialnist (1874–1918 rr.)*, Vyd-vo DZ „Luhanskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka”, Luhansk 2011.
- Shandra I., *Dneprovskij zavod Juzhno-Russkogo Dneprovskogo metallurgicheskogo obshchestva*, v: *Rossija v Pervoj mirovoj vojne. 1914–1918: entsiklopedija*: v 3 t., otv. red. A. Sorokin, t. 1, ROSSPEN, Moskva 2014.
- Shultse-Governits G. Fon, *Ocherki obshchestvennogo hoziajstva i ekonomicheskoy politiki Rossii*, Sankt-Peterburg 1901.
- Slonevskij, O., *Ignatij Jasiukovich: ukrainskij Genri Ford*, MistaUA, 29.08.2011, https://mistaua.com//Постати/Керівники,директора/Ігнатій_Ігнатович_Ясюкович/485/?setcity=1170.

- Slonevskij A., *Ignatij Jasiukovich. Imia v istorii: istoriko-kraevedcheskoe issledovanie*, Porogi, Dnepropetrovsk 2009.
- Smetanin S., *Istorija predprinimatelstva v Rossii*, Knorus, Moskva 2008.
- Trudy XXXVII sjezda gornopromyshlennikov Juga Rossii (25 nojabria – 4 dekabria 1912 g.)*, t. 1, Kharkov, 1913.
- Tugan-Baranovskij M., *Russkaja fabrika v proshlom i nastojashchem. Istoricheskoe razvitie russkoj fabriki v XIX v.*, Moskovskij rabochij, Moskva 1922.
- Jubilej Ignatija Ignatjevicha Jasiukovicha, *Promyshlennost i trgovlia*” 1913, t. 17.
- Vodotyka T., *Prostir mozhlyvostei: Ukraina v dobu zaliza i pary*, Klio, Kyiv 2018.
- Volskij A., *Proizvoditelnye sily i ekonomicheskoe-finansovaja politika Rossii*, Tip. V. Kirshbauma, Sankt-Peterburg 1905.
- Z. S., *Źródła powodzenia*, „Przegląd Techniczny” 1913, t. 49, c. 643.
- Zięba T., *Ignacy Jasiukowicz (1847–1914) nieznany twórca potęgi metalurgicznej carskiej Rosji, budowniczy i właściciel majątku Chodów*, „Rocznik Kolski” 2017, t. 10.